

ฐานข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นจากงานวิจัย เรื่อง การจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ
ท่ามกลางภูมิปัญญาท้องถิ่นของพื้นที่ลุ่มน้ำ และชายฝั่งปัตตานี

การศึกษาความหลากหลายทางภูมิปัญญาของกลุ่มน้ำและชายฝั่งปัตตานี

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในในกลุ่มน้ำปัตตานีและชายฝั่งปัตตานี ที่นำมาใช้ประโยชน์โดยการนำภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งเป็นความรู้ที่ปฏิบัติกันในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน เพื่อให้ดำรงชีวิตและชุมชนให้อยู่รอดได้ มีส่วนสำคัญที่ทำให้มีการใช้ประโยชน์จากกลุ่มน้ำปัตตานีอย่างยั่งยืน โดยควรมีการอนุรักษ์วิธีการต่าง ๆ ของภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามลักษณะการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะการทำปลาส้มในพื้นที่ตอนบนและตอนกลางของกลุ่มน้ำปัตตานีและในการศึกษาชุมชนพบว่าชาวบ้านใช้ประโยชน์จากกลุ่มน้ำปัตตานีดังนี้

3.1 ด้านสัตว์น้ำ

กลุ่มน้ำปัตตานีเป็นแหล่งพันธุกรรมสัตว์น้ำจืด (Fresh Water Genetics Resource) ที่สำคัญ โดยเฉพาะการเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลาน้ำจืด ซึ่งชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์ ทั้งเพื่อการบริโภคในครัวเรือนและเพื่อขายเป็นรายได้ทางเศรษฐกิจระดับครัวเรือนตลอดทั้งปี ชาวบ้านสามารถจับปลาได้มากที่สุดในช่วงต้นฤดูฝนระหว่างเดือนกันยายน - ธันวาคม ช่วงเวลาดังกล่าวปริมาณน้ำในกลุ่มน้ำปัตตานีจะเพิ่มมากขึ้นทำให้ปลาแพร่กระจายออกไปยังพื้นที่รอบ ๆ ที่มีน้ำท่วมถึง ปลาที่ชาวบ้านจับได้มากที่สุด ได้แก่ ปลาช่อน ปลาดุก ปลาหมอ ปลาตะเพียน ปลาไหล เป็นต้น ในการจับปลาชาวบ้านจะใช้เครื่องมือที่สร้างขึ้นมาให้เหมาะสมกับลักษณะนิสัยของปลา สภาพของแหล่งน้ำและสภาพพื้นที่ บางครั้งจำเป็นต้องรู้ขนาดของปลาด้วย จากการศึกษาได้พบเครื่องมือพื้นบ้านที่ใช้จับปลาดังตาราง

ตารางที่ 4.7 เครื่องมือจับปลาของชาวบ้านกลุ่มน้ำปัตตานีและชายฝั่งปัตตานี

เครื่องมือ	ลักษณะ/วัตถุ	การใช้
1. เบ็ดธง	คันไม้ผูกเชือกและตาเบ็ด	ปักธงบริเวณแหล่งน้ำจาง
2. แห	ด้ายถักขึ้นรูป	ใช้เฉพาะหน้าแล้งตามหนองน้ำ
3. อวน	กั๊ด/ข่าย	ใช้เฉพาะช่วงน้ำหลาก
4. ไช	ไม้ไผ่สานขึ้นรูป	ใช้ได้ทุกสภาพพื้นที่
5. ลัน	กระบอกไม้ไผ่	ใช้หลังน้ำหลาก
6. สุ่ม	ไม้ไผ่สานขึ้นรูป	ใช้สุ่มตามหนองน้ำในช่วยน้ำลด
7. จมวก	เหล็กปลายแหลม	ใช้แทงตัวปลา
8. ธนู	ทำจากไม้+เหล็กกลม	ยิงปลา
9. ลอบตั้ง	ทำจากไม้ไผ่	ขวางกั้นทางน้ำ
10. ลอบเบอเขา	กึ่งไม้และเชือก	ดักปลาในแม่น้ำ
11. ตาข่าย	ไม้ไผ่+ตาข่าย	ดักช้อนปลาเล็ก ๆ
12. โพงพาง	อวนขึ้นรูป	ดักปลาตอนน้ำลงและสภาพน้ำจะต้อง

		ไหลแรง
13. ขอนาง	อวนขึ้นรูป	วางแล้วยกดักปลาช่อน ปลาชุก ปลาหมอ ปลากระดี่ ปลาสลาด ปลาชะโอน

จากตารางที่ 4.7 พื้นที่ตอนบนมีเครื่องมือการจับปลาส่วนใหญ่ใช้ธนูในบริเวณที่มีน้ำนิ่งและใส และแห ลอบ ขวางกั้นแม่น้ำ โดยเฉพาะพื้นที่เขื่อนบางลางตลอดฤดูกาลและพื้นที่ตอนกลางส่วนใหญ่ใช้ขายนอกจากนี้ยังพบว่า ประชาชนใช้ขอและส้อมในการจับสัตว์น้ำ ในฤดูแล้งเดือนเมษายน ในพื้นที่ตอนกลาง แต่ในฤดูฝนของพื้นที่ตอนล่างเป็นที่ราบลุ่ม ประชาชนมักจะนำส้อมและขอมาใช้ในการจับปลา นอกจากนี้ในพื้นที่ตอนล่าง ประชาชนนิยมจับปลาช่วงฤดูฝน ระยะเวลาช่วงเดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนธันวาคม ในพื้นที่ตอนกลางของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำปัตตานี ได้แก่ บริเวณบันนังสตา ตะบิงดิง และสะเตง เป็นต้น มีประเพณีหรือวิธีการจับปลา โดยมีการประชาสัมพันธ์ทางวิทยุ แผ่นปลิว เพื่อให้มีการบริจาคและทำการจับปลา โดยมีค่าใช้จ่ายตามชนิดของอุปกรณ์จับปลา โดยนารายได้ไปปรับปรุงแหล่งน้ำธรรมชาติ 30 % และอีก 70 % นำไปช่วยสาธารณกุศล

กล่าวได้ว่า กลุ่มน้ำปัตตานีเป็นแหล่งโปรตีนที่สำคัญของชาวบ้าน และในทางเศรษฐกิจ การที่ชาวบ้านสามารถจับปลาจากพื้นที่เพื่อบริโภคในครัวเรือน ทำให้ชาวบ้านลดรายจ่าย ขณะเดียวกันก็สร้างรายได้ทางเศรษฐกิจในระดับครัวเรือนได้อีกด้วย ชาวบ้านที่มีอาชีพประมงสามารถขายปลาให้กับชาวบ้านทั่วไปและมีแม่ค้ารับซื้อถึงหมู่บ้านในราคาเฉลี่ยกิโลกรัมละ 70 บาท นอกจากนี้ยังขายปลีกได้ราคา กิโลกรัมสูงขึ้น ในช่วงปีหนึ่ง ๆ จะจับปลาได้ตลอดปี

3.2 ด้านสัตว์ป่า

สัตว์ป่าในพื้นที่ลุ่มน้ำปัตตานีที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์มีอยู่ 5 ประเภทใหญ่ ๆ คือ การจับนก การจับหนูป่า และการจับผึ้ง มีรายละเอียดดังนี้

การจับนก ในพื้นที่ลุ่มน้ำปัตตานี มีวิธีการจับโดยมีกรงล่อ มีนกปล่อยไว้ในกรงหลัก แล้วทำการล่อนกอีกกลุ่มหนึ่งมาติดกับวิธีการนี้ คือ เป็นการปฏิบัติมานานจนเป็นสิ่งที่นิยมและเป็นอาชีพเสริมของประชาชนในพื้นที่ ได้แก่ นครหงหัวจุก ถือเป็นวัฒนธรรมการเลี้ยงและแข่งขันนกกรงหัวจุก ทั้งในระดับประเทศและนานาชาติ

นอกจากนี้มีการใช้ตาข่ายมาดักนกในเวลากลางคืน ในพื้นที่ตอนกลางและตอนบน (บันนังสตา)

ภาพที่ 4.11 อุปกรณ์จับนกส่วนใหญ่ที่ใช้ในพื้นที่ลุ่มน้ำปาดตานี

การจับหนูป่า หนูป่าเป็นสัตว์ที่ท้องถิ่นมักนิยมจับกันในหมู่ไทยพุทธ ในพื้นที่ตอนบน ตอนกลาง ซึ่งเป็นพื้นที่สูง มีลักษณะเป็นภูเขา มีอาหารอุดมสมบูรณ์ ปัจจุบันมีการโยกย้ายประชาชนไปอยู่อาศัยในพื้นที่สูง โดยเฉพาะนิคมสร้างตนเอง ซึ่งถือเป็นภัยคุกคามของสัตว์ชนิดนี้ เนื่องจากสัตว์ชนิดนี้เป็นสัตว์ที่หายาก ในปัจจุบันมีการจับหนูป่าโดยวิธีการทำดักหลุมและยิงหนูป่าจนตาย พบว่า ในตลาดการขายหนูป่ามีค่อนข้างน้อยและค่อนข้างหายาก คาดว่าเป็นสัตว์ที่ใกล้จะสูญพันธุ์ในอนาคต

การจับผึ้ง ผึ้งเป็นสัตว์เศรษฐกิจในพื้นที่ โดยเฉพาะทางด้านประชาชนมุสลิมทำการนำไปใช้ในการรักษาโรค ประกอบยาสมุนไพร เช่น ยาแก้ปวดท้อง แผล ผื่นคัน กระจายอาหาร โดยทำการจับด้วยการขึ้น

จับกลางคืน จะนำเอาเฉพาะบริเวณที่มีน้ำผึ้ง ซึ่งปฏิบัติกันในพื้นที่ตอนกลาง ตอนบนของกลุ่มน้ำปัดตานี มีราคาการจำหน่ายประมาณขวดละ 300-400 บาท วิธีเอาน้ำผึ้ง โดยการขึ้นต้นไม้ในเวลากลางคืน มีการตอกตะปูเป็นบันได โดยใช้การอ่านโองการของกุลาอันเพื่อให้ปลอดภัยจากการทำการจับผึ้ง

ภาพที่ 4.12 การทำปลาส้มของตำบลคอกช้าง ซึ่งเป็นที่นิยมทั่วประเทศ

ภาพที่ 4.13 กระบวนการจัดทำปลาส้มที่บ้านคอกช้าง

ภาพที่ 4.14 แสดงภาพขั้นตอนการทำปลา

ภาพที่ 4.15 ล้นเครื่องมือดักปลาไหล

ภาพที่ 4.16 ลัน เครื่องมือดักปลาไหล

ภาพที่ 4.17 การนำผลผลิตในพื้นที่มาดัดแปลงเป็นเครื่องประดับ เครื่องใช้สอย

3.3 ด้านพรรณพืช

ความหลากหลายด้านชีวภาพจากพรรณพืชในกลุ่มแม่น้ำปัตตานีทั้งในช่วงตอนบน ตอนกลางและตอนล่าง ชาวบ้านใช้ประโยชน์ในการใช้เป็นยารักษาโรคต่าง ๆ หรือที่เรียกว่า สมุนไพร

ลำดับรองลงมาก็คือ การนำมาเป็นอาหารหรือการทำเป็นอาหารและยารักษาโรคในเวลาเดียวกัน พรรณพืชที่เป็นไม้ยืนต้นและคงทนชาวบ้านนำมาใช้ประโยชน์ในการเป็นองค์ประกอบในการสร้างที่อยู่อาศัย ชาวบ้านมักใช้ไม้อย่างดีในการสร้างที่อยู่อาศัย เช่น ไม้มีอชู (กันเกรา) จอแงปูก๊ะ (ตะเคียนป่า) และจือบา (ลุมพอ) เป็นต้น

พรรณพืชบางชนิดที่นิยมใช้เป็นอาหารหรือผัก หรือยารักษาโรคที่สามารถปลูกได้ง่าย ชาวบ้านมักปลูกใกล้ที่อยู่อาศัย เพื่อช่วยแก่การเก็บมาใช้ประโยชน์ อาหารประเภทผักชาวบ้านจะรับประทานพร้อมกับน้ำจิ้ม โดยนิยมกินกับน้ำจิ้มบูดู ผักที่นิยมกิน เช่น ผักหวาน ลำเท็ง บ่อน และผักกูด เป็นต้น ส่วนพรรณพืชที่ใช้ประโยชน์เป็นอาหาร เช่น ต้นข่อย (อาหารแพะ/แกะ) สาครู (อาหารสัตว์ปีก / วัว ควาย) ขณะที่ยารักษาโรคที่นิยมมาก เช่น จีเหล็ก สบู่และชุมเห็ดเทศ เป็นต้น